

Η μεταλαμπάδευση της τέχνης της Θεσσαλονίκης στη Σερβία

Πολιτισμός / Ιστορία

Κωνσταντίνος Βόγδανος, ΜΑ Θεολογίας

Οι καλλιτεχνικές σχέσεις μεταξύ Θεσσαλονίκης και Σερβίας είχαν διατηρηθεί και στα δύσκολα χρόνια του σερβοβυζαντινού πολέμου (1282-1298), όπως δείχνει η προέλευση από τη Θεσσαλονίκη των ζωγράφων που διακόσμησαν με τοιχογραφίες το καθίδρυμα του κράλη Ντραγκούτιν, την εκκλησία του Αγίου Αχίλλειου στο Αρίλιε (1295-1296)[1].

Ο Κράλης Μιλούτιν

Τρία χρόνια αργότερα, την άνοιξη του 1299, πραγματοποιήθηκε πανηγυρικά στη Θεσσαλονίκη ο γάμος του κράλη Μιλούτιν με τη Σιμωνίδα, κόρη του Ανδρόνικου Β΄, και οι σχέσεις Σερβίας και Θεσσαλονίκης γίνονται όλο και πιο εντατικές. Όλοι οι γνωστοί καλλιτέχνες των καθιδρυμάτων του Μιλούτιν ήταν από την Θεσσαλονίκη, η οποία αυτό το διάστημα αποτελούσε πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο ισότιμο με την Κωνσταντινούπολη. Η αυτοκράτειρα Ειρήνη-Γιολάνδα Μομφερατική (1307-1317), πεθερά του Μιλούτιν, ζούσε στη Θεσσαλονίκη και με δικές της προσκλήσεις ο κράλης επισκεπτόταν συχνά την πόλη. Οι Χιλανδαρινοί διατηρούσαν καλές σχέσεις με κύκλους της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, επιφανείς κατοίκους αλλά και γνωστούς καλλιτέχνες της πόλης όπως ο ζωγράφος Γεώργιος Καλλέργης, ο αρχαιοκδόμος Γεώργιος Μαρμαράς και ο αντιγραφέας Κανίσκης Καβάσιλας[2].

Ο Μιλούτιν έχτισε στη Θεσσαλονίκη ένα ανάκτορο και τρεις εκκλησίες (1312-1317). Δυστυχώς δεν έχουμε πληροφορίες για το πού μπορεί να ήταν. Ανανέωσε τη Θεσσαλονίκη και την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου που έχτισε ο Άγιος Σάββας. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου Ορφανού θα μπορούσε να θεωρηθεί ως κτίσμα του Μιλούτιν, καθώς έχει τη σπάνια παράσταση του Αγίου Γεωργίου του Γοργού, ο οποίος ήταν ο προσωπικός προστάτης του κράλη Μιλούτιν[3].

Όπως ακριβώς τα έργα του Θεοφάνη του Έλληνα δείχνουν ποιά ανάπτυξη κι εξέλιξη μπορεί να γνωρίσει έξω από τα σύνορα και τους περιορισμούς της Αυτοκρατορίας η προσωπικότητα ενός καλλιτέχνη, που έχει όμως καταρτιστεί στα εργαστήρια της Πρωτεύουσας, οι τοιχογραφίες της εκκλησίας της Ντέτσανι μας επιτρέπουν να αντιληφθούμε ποιο στήριγμα είχαν στερηθεί οι ζωγράφοι που δεν είχαν εκπαιδευτεί στην Κωνσταντινούπολη, την Θεσσαλονίκη ή άλλο μεγάλο

κέντρο τρεφόμενο με τις βυζαντινές παραδόσεις.

Μονή Ντέτσανι, Η προσκύνηση του Σταυρού

Αν και η ανοικοδόμηση αυτής της εκκλησίας άρχισε το 1327, επί Στέφανου Ούρεσι Γ΄ Ντέτσανσκι (1321-1331), οι τοιχογραφίες εκτελέστηκαν μόλις ανάμεσα στα έτη 1348 και 1355, στη βασιλεία του γιου του Ντούσαν. Την περίοδο εκείνη είχαν διακοπεί οι σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη, μετά τον αναθεματισμό της Σερβικής Εκκλησίας από τον οικουμενικό πατριάρχη. Έτσι για ένα μέρος του διακόσμου κάλεσαν χωρίς αμφιβολία έλληνες ζωγράφους, «*picture graeci*», από τη Δαλματία και ειδικότερα από το Κόττορ ή Κάτταρο, «πόλη βασιλική» από όπου είχε έρθει ο αρχιτέκτονας ο φραγκισκανός μοναχός Vita. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλές εικονογραφικές λεπτομέρειες είναι δυτικής τεχνοτροπίας. Μια σκηνή από τα θαύματα του Αγίου Δημητρίου δείχνει τη Θεσσαλονίκη με τη μορφή του μεσαιωνικού Ντουμπρόβνικ, στον «Εμπαιγμό» βλέπουμε μια «λυρίτσα», μουσικό όργανο που χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά στις νότιες ακτές της Δαλματίας ενώ τέλος μερικά πρόσωπα φορούν σκούφο δυτικού τύπου.

Ο εμπαιγμός. Μονή Ρεσάβας

Όταν οι νότιες περιοχές του Σερβικού κράτους βρέθηκαν κάτω από τον τουρκικό ζυγό ήδη το 1395, η καλλιτεχνική δημιουργία στη Σερβία ατόνησε. Λίγο αργότερα όμως, ένα νέο καλλιτεχνικό κέντρο διαμορφώθηκε στην επικράτεια του πρίγκιπα Λάζαρου. Τον κύκλο των διανοούμενων, εδώ αποτελούσαν κυρίως πρόσφυγες από το νότο και τη Βουλγαρία, από τη Μακεδονία, κυρίως όμως από το Άγιο Όρος και την περιοχή της Θεσσαλονίκης. Οι Αγιορείτες μετέφεραν στη Σερβία τον αθωνικό τύπο ναού, τον οποίο όμως οι σέρβοι κτίστες επηρέασαν μ' ένα ιδιαίτερο και πολύ διακοσμητικό τρόπο, δημιουργώντας έτσι την τεχνική δόμησης που ονομάστηκε «Σχολή του Μοράβα».

Στα τέλη του 14ου αιώνα διαμορφώθηκαν στη ζωγραφική δυο σαφώς διαφορετικές τάσεις: ορισμένοι καλλιτέχνες δούλευαν με απαλά, ανοιχτά χρώματα, δείχνοντας μεγάλη επιμέλεια και ευαισθησία στη διακόσμηση των πλαισίων και των ενδυμάτων ή αμφίων των αγίων. Αντίθετα, άλλοι έκλιναν προς τον εξπρεσιονισμό,

τα σκοτεινά χρώματα και τη μυστικιστική διάθεση. Οι πρώτοι καλλιτέχνες μετέφεραν στη Σερβία, τις εικαστικές αντιλήψεις που επικρατούσαν στη Θεσσαλονίκη, συμπέρασμα που βγαίνει από την ιστορήση στη Νέα Μόνη (Προφήτη Ηλία), στη Μονή Παντοκράτορος στον Άθω, στο παρεκκλήσι των Αγίων Αναργύρων της Μονής Βατοπεδίου, της Μονής Βλατάδων κ.α. Οι ίδιοι καλλιτέχνες εργάστηκαν στη Σερβία, στα μοναστήρια Ραβάνιτσα, Σισόγεβατς, Ρέσαβα, ενώ οι Σέρβοι μαθητές και συνεχιστές του έργου τους στο Καλένιτσι, καθώς επίσης και σε μικρογραφίες χειρογράφων της εποχής.

Μονή Ρεσάβας

Οι καλλιτέχνες της δεύτερης ομάδας υπήρξαν συνεχιστές της τεχνοτροπίας της Αυλής του βασιλιά Μάρκου. Ο πλούτος και το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο της σερβικής κοινωνίας κατά το πρώτο μισό του 15ου αιώνα, εξασφάλισαν την εξαιρετική ποιότητα των έργων αυτών που είναι εφάμιλλη των καλύτερων έργων του τότε ορθόδοξου κόσμου.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε στην εργασία και στις απόψεις της Σερβίδας συγγραφέως Mirjana C. Ljubibkonits[4]. Η συγγραφέας υπό τον τίτλο «Σερβικά τοιχογραφία του ΙΓ΄ αιώνας» αναλύει τις σερβικές τοιχογραφίες της προαναφερθείσας περιόδου, που η ίδια τις χαρακτηρίζει σερβικές, και προσπαθεί να βρει τις βαθύτερες αιτίες της ζωγραφικής αυτής στα μνημεία: Στουντένιτσα, Μιλέσεβα, Πέκιον Μόρατσα, και Σοπότσανη.

Θέλει δε, να απαντήσει σε δυο βασικά ερωτήματα. Το πρώτο είναι ποια ακριβώς είναι η συμβολή της βυζαντινής τέχνης στις εν Σερβία τοιχογραφίες της συγκεκριμένης περιόδου. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι σαφώς, πίσω από τις τοιχογραφίες της Σερβίας υπάρχει όχι μόνο μια γενική επιρροή από τη βυζαντινή τέχνη αλλά κυρίως από τα κατ' εξοχήν κέντρα της δημιουργίας της: την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη.

- [1] Σωτήριος Κ. Κίσσας, Το ιστορικό υπόβαθρο των καλλιτεχνικών σχέσεων Θεσσαλονίκης και Σερβίας: Από το τέλος του ΙΒ΄ αιώνα μέχρι το θάνατο του κράλη Μιλούτιν, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2004, σ.44-45
- [2] Σωτήριος Κ. Κίσσας, Το ιστορικό υπόβαθρο των καλλιτεχνικών σχέσεων Θεσσαλονίκης και Σερβίας: Από το τέλος του ΙΒ΄ αιώνα μέχρι το θάνατο του κράλη Μιλούτιν, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2004, σ. 50-54
- [3] Σωτήριος Κ. Κίσσας, Το ιστορικό υπόβαθρο των καλλιτεχνικών σχέσεων Θεσσαλονίκης και Σερβίας: Από το τέλος του ΙΒ΄ αιώνα μέχρι το θάνατο του κράλη Μιλούτιν, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2004, σ.68-75
- [4] Mirjana C Ljubinkovits, Σερβικά τοιχογραφία του ΙΓ΄αιώνος. Μετάφραση-Σχόλια Α. Αγγελόπουλος. Ανάτυπον εκ του Δελτίου Σλαβικής Βιβλιογραφίας τχ19. Θεσσαλονίκη, Αύγουστος 1968

<http://bit.ly/2u0lhxj>